

Hrvoje Gračanin

Četiri Kasiodorove poslanice o Dalmaciji i Panoniji

Pred čitateljima su četiri odabrane poslanice što ih je sastavio znameniti Kasiodor, punim imenom Flavije Magno Aurelije Kasiodor Senator (oko 485. – oko 580.), te uvrstio u zbirku naslovljenu *Različite poslanice (Variae epistulae)*, pokraćeno poznatu samo kao *Variae*. Poslanice su nastale u kancelariji ostrogotskih kraljeva u 6. stoljeću u vrijeme kad je Kasiodor za njih obavljao najviše državne dužnosti. Samu zbirku čini 468 upravnopravnih dokumenata i dva predgovora, raspoređenih u 12 knjiga. Među spisima 369 je poslanica, 9 edikata, 18 odluka o postavljenju i 72 obraznice o imenovanju. Po karakteru, spisi pripadaju kasnoantičkoj tradiciji formulaičnog i retoričkog oblikovanja službenih dokumenata. U isti mah udaljuju se od uobičajenog kancelarijskog stila jer im je Kasiodor namjerice dao formu koja ih smješta u klasičnu rimsku epistolografiju, obogaćenu razrađenim ekskursima enciklopedijskog karaktera koji svjedoče o njegovim učenim interesima i privrženosti pravilima i napucima antičkoga govornništva. Zbirka je s jedne strane spomenik Kasiodorovoj vještini i daru, a s druge je imala praktičnu svrhu pružiti kancelarijskim službenicima gotove primjere sastavljanja spisa prema retorsko-didaktičkim, a možda i političko-ideološkim smjernicama. Osim toga, po svemu je sudeći trebala poslužiti i kao apologija rimskih dvorskih službenika u ostrogotskoj službi jer se očekivala skora promjena poretka u Italiji kako je već trajao rat između Istočnih Rimljana i Ostrogota. Očigledna ostrogotska propaganda koja izvire iz zbirke može se protumačiti kao Kasiodorovo nastojanje da na neizravan način pokaže kako su on i ostali službenici, sposobno služeći tuđinskim vladarima, sačuvali rimske vrijednosti i načela u osnovi pod barbarskom vladavinom.

Kasiodorove poslanice, među kojima ih je više od dvadeset s izuzetnom vrijednosti za rekonstrukciju prilika u kasnoantičkoj Dalmaciji i Panoniji u prvoj polovini 6. stoljeća, već su dugo poznate u hrvatskoj historiografiji. Prvi su ih koristili Ivan Kukuljević Sakcinski, Tadija Smičiklas, Ferdo Šišić i Natko Nodilo. Na hrvatski su zasad prevedene četiri cijele poslanice (7.16, 12.22, 12.23, 12.26), uz manji odlomak iz još jedne (12.24), a povezane s kasnoantičkom poviješću Istre. Priredio ih je Mate Križman u zbirci prevedenih antičkih izvora *Antička svjedočanstva o Istri* (1. izdanje 1979., 2. izdanje 1992.). Ovdje ponuđene poslanice, po dvije posvećene Dalmaciji (3.7, 3.25), odnosno južnoj Panoniji, pokrajinama Sirmijskoj Panoniji (3.24) i Saviji (5.14), prvi su

prijevod na hrvatski jezik i ujedno preliminarno izdanje prije buduće pripreme cjelovitog komentiranog prijevoda svih relevantnih poslanica važnih za kasnoantičku povijest južne Panonije, Dalmacije i Istre.

Izvorni tekstovi donose se prema dva referentna izdanja:

Cassiodori Senatoris Variarum, izd. Theodorus Mommsen. Monumenta Germaniae Historica. Auctores Antiquissimi 12. Berlin: Weidmann, 1894., 1-385.

Cassiodori Variarum libri XII. U: Magni Aurelii Cassiodori Senatoris Opera I, izd. Åke J. Fridh. Corpus Christianorum. Series Latina 96. Turnhout: Brepols, 1973., 1-499.

Flavius Magnus Aurelius Cassiodorus Senator

VARIAE EPISTULAE

3.7

(Mommsen 1894, 83; Fridh 1973, 103)

IANUARIO VIRO VENERABILI EPISCOPO SALONITANO THEODERICUS REX.

[1] Omnes quidem iustitiam colere et observare praecipimus, sed eos maxime qui divinis honoribus eriguntur, ut supernae gratiae fiant proximi, dum a terrena fuerint cupiditate longinqui. Iohannes itaque flebili nos allegatione pulsavit sanctitatem vestram a se sexaginta orcas olei ad implenda luminaria suscepisse, quarum pretium sibi postulat oportere restitui. Bonum quidem votum, si tamen non ibi aliquid misceatur adversum. [2] Nam licet ubique deceat iustitiam custodiri, in illis rebus maxime necessaria est, quae divinis obtutibus offeruntur, ne putemus ignorare deum, unde accipiat, si fraudatis oblationibus adquiescat. Et ideo, si veram querimoniam cognoscitis supplicantis, consideratione iustitiae, quam sancta lege praedicatis, facite quae iure debentur sine tarditate restitui: quatenus nullus ingemiscat illata sibi per vos fuisse dispendia, quos decet potius praestare iuvamina. quapropter studete, ut, qui non soletis pro rebus magnis excedere, nunc non videamini, quod absit, in parvitate peccare.

KRALJ TEODERIK ČASNOM MUŽU JANUARIJU, SALONITANSKOM BISKUPU.

[1] Zaista svima nalažemo da njeguju i obdržavaju pravdu, no najviše onima koje uzdižu božanske počasti kako bi bili najbliži višnjoj milosti dok god budu daleko od zemaljske žudnje. I tako nas je Ivan potaknuo žalosnom optužbom da je Vaša Svetost primila od njega šezdeset posuda¹ ulja za punjenje svjetiljki, a čiju mu vrijednost, tvrdi, treba nadoknaditi. Zaista valjano obećanje ako se u njega ipak ne uplete nešto nepovoljno. [2] Iako se naime uvijek pristoji čuvati pravdu, najvećma je to nepochodno u onim stvarima koje se nude božanskom pogledu da ne pomišljamo kako Bog ne zna odakle prima ako se zadovoljava nepoštenim darovima. I stoga, ako prepoznajete istinitost moliteljeve tužbe, učinite da se, uz promišljanje pravde koju propovijedate po svetom zakonu, bezodvlačno nadoknadi ono što se duguje po pravu: tako da se nitko ne jada da ste mu gubitke nanijeli vi kojemu se više pristoji pružiti pomoć. Zato uznađajte da vas koji obično ne griješite u velikim stvarima ne bi sad vidjeli – ni pomisliti! – da griješite u nečemu neznatnom.

¹ *Orca* prostrana je glinena posuda namijenjena prijevozu i čuvanju vina, maslinovog ulja, smokava i ri-bljeg umaka (*garum*). Posuda koja odgovara predmetu poznatom iz rimskih literarnih opisa kao *orca* pro-nađena je u Pompejima, a čuva se u Napuljskom muzeju. Ima promjer od 1,52 m, a visoka je 1,70 m (K. D. White, *Farm Equipment of the Roman World*, Cambridge: Cambridge University Press, 1975., 182).

3.24

(Mommsen 1894, 91-92; Fridh 1973, 114-115)

UNIVERSIS BARBARIS ET ROMANIS PER PANNONIAM CONSTITUTIS
THEODERICUS REX.

[1] Institutum suum providentia nostra non deserit, cum subiectis semper intenta profutura disponit, ut ad maiorem devotionem concitentur qui sui curam nos habuisse cognoscunt. [2] Hinc est quod Colosseo viro illustri nomine viribusque praepotenti gubernationem vestram defensionemque commisimus, ut qui suae multa dedit hactenus experimenta virtutis, augeatur potius in futuris. Atque ideo parientiam vestram saepius approbatam nunc quoque eidem^a praesenti^b monstrate, quatenus^c in his quae pro regni nostri utilitate rationabiliter agenda praeceperit, devotione probabili compleantur: quia fidem constantia probat et ille integritatem propriae asserit mentis, qui iugibus persistit obsequiis. [3] Illud praeterea vos credidimus ammonendos, ut non in vos, sed in hostem saevire cupiatis. Res parva non vos ducat ad extrema discrimina: adquiescite^d iustitiae, qua mundus laetatur. [4] Cur ad monomachiam recurratis, qui venalem iudicem non habetis? Deponite ferrum, qui non habetis inimicum. Pessime contra parentes erigitis brachium, pro quibus constat gloriose moriendum. Quid opus est homini lingua, si causam manus agat armata? Aut pax esse unde creditur, si sub civilitate pugnetur? Imitamini certe Gothos nostros, qui foris proelia, intus norunt exercere modestiam. Sic vos volumus vivere, quemadmodum parentes nostros cernitis domino praestante floruisse.

^a eodem: Fridh.

^b praesente: Fridh.

^c quatinus: Fridh.

^d acquiescite: Fridh.

KRALJ TEODERIK SVIM BARBARIMA I RIMLJANIMA
NASTANJENIMA U PANONIJI¹.

[1] Naša providnost ne napušta svoje načelo budući da, uvijek brižna prema podanicima, određuje na korist kako bi one koji uvide da smo se za njih pobrinuli potaknula na još veću predanost. [2] Otuda je da smo vašu upravu i obranu² povjerali svijetlom mužu³ Koloseju, presilna imena i snaga, koji je dosad dao mnoge primjere svoje odvažnosti i još jače se uzvisuje u budućim. I stoga, sad pokažite i njemu svoju često prokušanu poslušnost dokle god razumno bude nalagao u onome što treba učiniti na probitak našeg kraljevstva, a izvršava se pohvalnom predanošću: jer postojanost dokazuje vjernost, a onaj tko ustraje u stalnoj službi potvrđuje neiskvarenost svog srca. [3] Osim toga, vjerujemo da vas se mora upozoriti na to da ne poželite bjesnjeti protiv sebe nego protiv neprijatelja. Neka vas male stvari ne odvede u krajnje pogibli: zadovoljite se pravdom kojoj se svijet raduje. [4] Zašto se utječete dvobojima kad imate nepotkupljivog suca?⁴ Odložite mač kad nemate neprijatelja. Najopakije podižete ruku na rod za koji vrijedi dično umrijeti. Što će čovjeku jezik ako naoružana ruka vodi parnicu? Ili kako vjerovati da je mir ako se pod uređenim stanjem bije boj? Nasljedujte svakako naše Gote koji umiju bitke voditi vani, a unutra pokazivati umjerenost. Želimo da živite tako kako uvidate da su uz Božju pomoć napredovali naši pređi.

¹ Misli se pokrajina Druga Panonija, u ostrogotsko vrijeme poznata kao Sirmijska Panonija (*Pannonia Sirmiensis*) sa središtem u Sirmiju (danas Sremska Mitrovica).

² Ostrogotski namjesnik u Drugoj Panoniji imao je vrhovne građanske i vojne ovlasti.

³ Riječ je o visokom kasnorimskom naslovu kojim su se kitili najviši carski dužnosnici.

⁴ Zacijelo se aludira na to da su se pravni sporovi rješavali izvan sudnice upuštanjem u dvoboje, običaj koji je po svojoj prilici nastao u vrijeme dok u pokrajini nije bilo uređene vlasti tijekom znatnog dijela 5. stoljeća. Opstao je unatoč nastojanjima ostrogotskih vlasti pa se može zaključiti da su troškovi sudskog postupka za većinu običnih pokrajina bili previsoki.

5.14

(Mommsen 1894, 150-151; Fridh 1973, 192-194)

SEVERINO V. I. THEODERICUS REX.

[1] Iustitiae ratio persuadet excedentes reprimere, ut ad cunctos possit quietis suavitas pervenire. Nam quemadmodum aequabilitas agitur, si vires mediocrium consurgere non sinantur? Provincialium itaque nostrorum saepius querela comperimus possessores idoneos Saviae^j non solum casarum suarum tributariam functionem in tenuem relisisse fortunam, verum etiam scelerato commercio aliquid exinde suis applicare compendiis, ut functio publica commoditas sit privata. [2] Hoc quidem per plurimos desideravimus corrigi, sed hactenus in tuam laudem videtur potuisse differri, quatenus^k fides haberetur acceptior, quando post multos neglegentes studium vestrum efficacissime comprobatis. Atque ideo prudentia, qua notus es, universum possessorem considerata iustitia te iubemus inspicere et aequalitatem tributi hac ratione moderari, ut quae sub aliis facta est omni redemptione cassata pro possessionum atque hominum qualitate assis publicus imponatur. Sic enim et iustitia perficitur et vires nostrorum provincialium sublevantur. [3] Eos autem, quos sine iussione nostra censum imposuisse constiterit et pro libito suo quorundam onera in alios proiecerunt, legum severitas insequatur, ut omnia illis detrimenta sarciant, quibus incompetenter damna fecerunt. Illud quoque praecipimus inquirendum, ut inter defensores, curiales et possessores illatorum ratio vestigetur et quicquid ab octava indictione nuper exempta super tributarium solidum se possessor probaverit intulisse nec nostro aerario constat illatum aut in expensis necessariis, quae in provincia factae sunt, iusta ratione non claruerit erogatum, iniqua praesumptio modis omnibus corrigatur. [4] Hanc quoque partem non aestimes neglegendam, ut si hoc, quod tabularius a cubiculo nostro suscepit, rationabiliter non docetur expensum, ab iniusto retentatore reddatur. Quid enim tam absurdum, nisi ut liberalitas nostra, quam universis proficere volumus, nunc a paucis furtivo compendio opprimatur? [5] Iudices quoque provinciae vel curiales atque defensores tam de cursu quam de aliis rebus illicita dicuntur possessoribus irrogare dispendia: quod te perquirere et sub ratione legum emendare censemus. [6] Antiqui barbari, qui Romanis mulieribus elegerunt nuptiali foedere sociari, quolibet titulo praedia quaesiverunt, fiscum possessi cespitis persolvere ac superindicticiis oneribus parere cogantur. [7] Iudex vero Romanus propter expensas provincialium, quae gravare

^j *suaviae plerique, sauviae D, sueviae E*² (Fridh).

^k *quatinus*: Fridh.

KRALJ TEODERIK SVIJETLOM MUŽU SEVERINU.

[1] Smisao pravde nuka na to da se prekršaji suzbijaju kako bi do svih mogla stići slast spokoja. Naime, kako postići pravičnost ako se običnim građanima brani da uzdignu snage? I tako, počesto doznajemo za pritužbu naših pokrajinaca da imućni posjednici u Saviji nisu samo porezni namet za svoja imanja prebacili na slabi imetak¹, nego i zločinačkom trgovinom nešto potom pridonose svojim dobitcima kao da je javni namet osobna pogodnost. [2] Ovo smo zaista željeli ispraviti po velikom broju njih, ali čini se da se sve dosad moglo odgađati za tvoju slavu kako bi se ugodnijom smatrala pouzdanost kad najučinkovitije dokažete svoju revnost nakon mnogih koji su je zanemarili. I stoga, zapovijedamo ti da razboritošću, po kojoj si poznat, istražiš promišljenom pravednošću sve posjednike i urediš jednakost poreza po tom načelu da se nametne javna dažbina prema kakvoći posjeda i ljudi uz ukidanje svih smanjenja koja su uvedena pod drugima. Naime, tako se i postiže pravda i podupiru snage naših pokrajinaca. [3] One pak kojima se bude sviđjelo bez našeg naloga nametati porez i po svojoj volji čijegod terete prevaliti na druge, neka progoni zakonska strogoća tako da se onima kojima je neovlašteno učinjena šteta nadoknade svi gubici. Određujemo i da ovo treba ispitati: neka se u zaštitnikâ, vijećnikâ² i posjednikâ istraži račun o uplatama i neka se što god posjednik bude dokazao da je nedavnim istekom osme indikcije³ platio iznad porezne svote, a bjelodano je da nije doneseno u našu riznicu ili se ispravnim računom bude razjasnilo kako nije utrošeno na nužne troškove učinjene u pokrajini, ispravi na sve načine kao nepravedna drskost. [4] Nemoj smatrati da valja zanemariti i ovu zadaću: neka nepošteni prisvajatelj vrati to što je računovođa primio iz naše blagajne, ako se trošak ne pokaže opravdanim. Jer nije li upravo glupo to da je sada nekolicina ukradenom dobiti zatajila našu darežljivost za koju želimo da je na korist svima? [5] Kažu da i upravitelji pokrajine te vijećnici i zaštitnici određuju posjednicima nezakonite troškove kako u vezi s državnom poštom tako i u vezi s drugim stvarima: nalažemo ti da to ispitaš i ispraviš na zakonski način. [6] Stari barbari⁴, koji su odlučili združiti se s rimskim ženama u bračnu savez i stekli imanja pod kojim god imenom, neka se primoraju platiti fiskalni porez za zemljišni posjed i podmiriti dodatna dugovanja. [7] Rimski pak upravitelj neka zbog troškova pokrajinaca, za koje se navodi da opte-

¹ Na pojedince slabijega imovnog stanja.

² Zaštitnici (*defensores*) i vijećnici (*curiales*) predstavnici su gradske elite, načelnici gradske uprave, odnosno članovi gradskog vijeća.

³ Misli se indikcija koja je trajala od 1. rujna 514. do 31. kolovoza 515.

⁴ Podrazumijevaju se barbari koji su već dulje vrijeme živjeli u pokrajini Saviji, odnosno prije nego što su njome zavladao Ostrogoti.

pauperes suggeruntur, per annum in unumquodque municipium semel accedat: cui non amplius quam triduanæ praebeantur annonae, sicut legum cauta tribuerunt. Maiores enim nostri discursus iudicum non oneri, sed compendio provincialibus esse voverunt. [8] Domestici comitis Gothorum nec non et vicedomini aliqua dicuntur provincialibus concinnatis terroribus abstulisse: quibus iustitia vestra in examinationem deductis, quicquid super hac parte inique gestum esse cognoverit, amotis dilationibus legaliter ordinabit. [9] His ergo ac talibus, quae ad utilitatem publicam vel provinciales pertinent, sub omni ratione discussis ea te per omnia volumus agere, quae nostrae mansuetudini non debeant displicere. Illud sane providentia nostra respexit, ut omnibus a te sollicita atque aequabili indagazione compertis polyptychi iubeantur ascribi: quatenus et testimonia vestrae fidei clareant et nulla posthac, quae abrogari volumus, semina fraudis iterentur.

rećuju siromahe, posjećuje svaki grad jedanput u godini: neka mu se ne daje više nego trodnevna opskrba, kako dopuštaju zakonske odredbe. Naši naime stari nisu željeli da upraviteljevo putovanje bude pokrajincima na teret nego na korist. [8] Kažu da su uigranim zastrašivanjima službenici gotskog komesa⁵ kao i ravnatelji⁶ oteli nešto pokrajincima: nakon što ih tvoja pravednost dovede na ispitivanje, što god bude doznala da je u tome učinjeno nepravičnim poslom, po zakonu će urediti bez odgode. [9] Želimo da, suzbivši dakle na svaki način ove i ovakve prekršaje koji se tiču javne koristi ili pokrajinaca, djeluješ u svemu tome što se našoj blagosti ne smije militi. Naša se providnost odista pobrinula za to da se, nakon što si budnim i pravednim ispitivanjem sve otkrio, naloži ispisati računovodstvene knjige, tako da i svjedočanstva vaše pouzdanosti postanu bjelodana i da se nijedno sjeme prijevare koje želimo poništiti poslije ne obnovi.

⁵ Spomenuti službenici (*domestici*) pripadali su uredu gotskog komesa i bili njegovi osobni pomoćnici, osobe od njegova osobitog povjerenja. Gotski komes (*comes Gothorum*) bio je u ostrogotsko doba najviši dužnosnik u nekoj oblasti, pokrajini ili gradu, s građanskim i vojnim ovlastima.

⁶ Ovdje je oblik *vicedomini* shvaćen kao nominativ množine, a ne genitiv jednine koji bi se odnosio na službenike (*domestici*). Ti su voditelji bili pokrajinski opunomoćenici načelnika krunskih imanja (*comes patrimonii*).

3.25

(Mommesen 1894, 92; Fridh 1973, 115-116)

SIMEONIO V. C. COMITI THEODERICUS REX.

[1] Amamus publicis actionibus personas inserere morum probitate conspicuas, ut per obsequia fidelium nobis crescat utilitatis augmentum. Proinde sinceritatem animi tui per praeclara documenta noscentes siliquatici titulum, quem fidae dominicus iure dederamus discussioni^a indictionis primae, secundae vel tertiae per provinciam Dalmaticam, ordinatio tibi nostra committit: ut quolibet fraudis vestigio damnum publicum te fuerit explorante repertum, procul dubio nostris aerariis inferatur: quia non tantum lucra quaerimus, quantum mores subiectorum deprehendere festinamus. [2] Praeterea ferrarias praedictae Dalmatiae cuniculo te veritatis iubemus inquirere, ubi rigorem ferri parturit terrena mollities et igne decoquitur, ut in duritiam transferatur. Hinc auxiliante deo patriae defensio venit, hinc agrorum utilitas procuratur et in usus humanae vitae multiplici commoditate porrigitur. Auro ipsi imperat et servire cogit locupletes pauperibus constanter armatis. Convenit itaque hanc speciem diligenti indagatione rimari, per quam et nobis generantur lucra et hostibus procurantur exitia. Esto ergo de antefata discussione sollicitus et in publicis utilitatibus temperatus, ut nostrum rationabile compendium crescendi tibi procurare possit augmentum.

¹⁸ discussionem: Fridh.

KRALJ TEODERIK PREJASNOM MUŽU, KOMESU SIMEONIJU.

[1] Volimo u javna djelovanja uključiti osobe koje se ističu po poštenim navadama da nam je zahvaljujući službama vjernih sve veći rast koristi. Zato, znajući po izvrsnim primjerima iskrenost tvog srca, naša ti naredba povjerava namet silikvatika¹ koji smo po vladarskom pravu predali na pouzdanu provjeru u pokrajini Dalmaciji za prvu, drugu i treću indikciju², tako da se javna šteta koju budeš otkrio, budući da istražuješ svaki znak prijevare, bez dvojbe uplati u našu riznicu, jer ne tražimo toliko dobit koliko hitamo zauzdati navade podanikâ. [2] Osim toga, nalažemo ti da iskopom istine³ ispitaš rudnike u spomenutoj Dalmaciji ondje gdje mekoća tla rađa tvrdoću željeza te se ognjem žeže da poprimi čvrstoću. Otuda uz Božju pomoć stiže obrana domovine, otuda se stječe probitačnost polja te se višestrukom prednošću nudi na dobrobit ljudskomu životu. Samom zlatu zapovijeda i bogataše sili da služe stalno naoružane siromahe. Prikladno je stoga marljivom potragom tragati za tom robom zahvaljujući kojoj nama nastaje dobit, a neprijatelju se uzrokuje propast. Budi dakle budan u vezi s gore rečenom provjerom i razborit u javnim koristima da ti naš razuman dobitak uzmogne priskrbiti rast u onome što valja uvećati⁴.

¹ Silikvatik (*siliquaticum*) bio je namet na promet svih vrsta roba, svojevrsni porez na dodanu vrijednost, u iznosu od 1 srebrne silikve za svaki zlatni solid, odnosno u visini od 1/24 vrijednosti robe. Kasiodorove *Različite poslanice* svjedoče i o tomu da su bili propisani izuzeci u primjeni poreza, na primjer, na prodaju žita, vina i maslinova ulja (4.19). Porez je uveden 444. za Zapadno Carstva pod vladavinom Valentinijana III.

² Indikcija (*indictio*) obračunsko je razdoblje od 15 godina, ujedno i kalendarska godina koja je trajala od 1. rujna do 31. kolovoza. U konkretnom slučaju, prva, druga i treća indikcija obuhvaćale su vrijeme od 1. rujna 507. do 31. kolovoza 510.

³ Pokusni iskop kojim se provjeravalo ima li tražene rudače.

⁴ Aludira se na Simeonijevo promaknuće.

